

Damian Kozłowski

ORCID: 0000-0002-2970-2554

(Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach)

Józef Białynia-Chołoddecki (1852–1934) – pamiętnikarz i miłośnik przeszłości Lwowa. Próba portretu

Artykuł jest próbą ukazania wkładu Józefa Białynia-Chołoddeckiego w kształtowanie i rozwój środowiska miłośników dziejów Lwowa. W mieście tym działało mocno zróżnicowane grono badaczy historii grodu nad Pełtwią. Większość z nich skupiona była wokół Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa. Chołoddecki był jednym z najaktywniejszych członków Towarzystwa. Należał do niego od momentu założenia w roku 1906. Po latach kryzysu, spowodowanych I wojną światową, odegrał również kluczową rolę w jego reaktywacji w 1926 r.

Słowa kluczowe: Józef Białynia-Chołoddecki, Towarzystwo Miłośników Przeszłości Lwowa, historia regionalna, historia Lwowa

We lwowskim środowisku historycznym niszę związaną z popularyzowaniem wiedzy na temat dziejów grodu nad Pełtwią zagospodarowało mocno zróżnicowane grono badaczy¹. Łucja Charewiczowa (1897–1943), historyczka, kustosz Muzeum Historycznego miasta Lwowa, członkini licznych towarzystw naukowych i społecznych, propagatorka badań nad historią regionalną oraz historią kobiet², w sztandarowej pracy dotyczącej miłośnictwa Lwowa zauważyła, że:

¹ A. Toczek, *Lwów – historycy w działalności towarzystw naukowych miasta (1867–1918)* [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. 5, red. J. Maternicki, L. Zaskilniak, Rzeszów 2007, s. 211–239; J. Pisulińska, *Historycy i historia w lwowskich towarzystwach naukowych okresu międzywojennego* [w:] tamże, s. 366–385.

² J. Suchmiel, *Łucja Charewiczowa (1897–1943). Życie i dzieło*, Częstochowa 2001; O. Gul, *Łucja Charewiczowa i jej wkład w naukę historyczną międzywojennego Lwowa* [w:] *Znani i nieznanymi międzywojennego Lwowa. Studia i materiały*, t. 4, red. M. Przeniosło, L. Michalska-Bracha, Kielce 2015, s. 25–34; D. Malczewska-Pawelec, *Łucja Charewiczowa jako badaczka i propagatorka historii regionalnej i lokalnej*, „Wiek Stary i Nowy” 2015, t. 9, s. 36–51.

Dorobek piśmienniczy poświęcony dziejom Lwowa i jego zabytków przedstawia zespół prac o bardzo różnorodnym charakterze. W skład jego wchodzi zarówno twory naukowe, z głębokich studiów źródłowych wyniki, oparte na znawstwie przeszłości i metody jej badań, jak i rzemieślnicze kompilacje zaciekłych, ale bezradnych wobec historycznego materiału szperaczy archiwalnych. Nie brak też akademickich wypracowań na zadany temat [...]. Najwięcej zaś jest prac poczętych z miłośnictwa Lwowa i jego zabytków, zrodzonych z entuzjazmu dla przeszłości lwowskiej³.

Niewątpliwie jednym z najgorliwszych i najaktywniejszych miłośników dziejów Lwowa był Józef Białynia-Chołodecki (1852–1934). Jego pasja historyczna już od najmłodszych lat była starannie rozwijana w domu rodzinnym. Atmosfera patriotyczna w nim panująca ukształtowała przyszłe zainteresowania badawcze Chołodeckiego. Dlatego w trakcie studiów prawniczych na Uniwersytecie Lwowskim w latach 1870–1874 zapisał się także na wykłady znamienitych historyków. Ponadto dysponował doświadczeniem w pracy z archiwaliami, które uzyskał w czasie I wojny światowej, gdy pomagał w Archiwum miasta Lwowa katalogować zbiory, oraz w czasie pracy we lwowskim Zarządzie Archiwalnym w latach 1919–1922⁴. Dzięki zdobytej wiedzy i doświadczeniu w pracy historyka miał wpływ na podnoszenie społecznej świadomości związanej z potrzebą gromadzenia i dbałości o dokumentację źródłową, a także propagowania wiedzy na temat dziejów porozbiorowych Galicji⁵.

Doceniano dużą aktywność Chołodeckiego na polu naukowym i społecznym. Był on osobą znaną i cieszącą się szacunkiem w środowisku badaczy przeszłości Lwowa. Przy okazji jubileuszu 30-lecia pracy literackiej, który przypadał w 1913 r., podkreślano, jak bardzo intensywna i wielopłaszczyznowa jest jego działalność. Uznanie budziło, że „we wszystkich prawie czasopismach lwowskich znajdujemy liczne artykuły pióra jego. Ponadto ogłosił kilkadziesiąt większych prac i broszur jako plon badań na niwie przeważnie dziejów ojczystrych. Jeśli dodamy do tego pracę w różnych stowarzyszeniach i komitetach, otrzymamy pełny obraz wszechstronnej i pożytecznej działalności zasłużone-

³ Ł. Charewiczowa, *Historiografia I miłośnictwo Lwowa*, Lwów 1938, s. 3.

⁴ D. Kozłowski, *Józef Białynia-Chołodecki (1852–1934) – współtwórca i organizator lwowskiego Zarządu Archiwalnego*, „Dialog Dwoch Kultur” 2022, R. 17, nr 1, s. 45–59.

⁵ K. Lewicki, *Chołodecki Białynia Józef Dominik (1852–1934)* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 3, Kraków 1937, s. 403–404; A. Chlewicka, *Lwowski gawędziarz* [w:] *Rola książki w integracji ziem polskich w XIX w.*, red. B. Kosmanowa, Bydgoszcz 2000, s. 135–144; P. Sierżęga, *Józefa Białynia-Chołodeckiego portret własny* [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa*, red. J. Maternicki, t. 1, Rzeszów 2004, s. 205–22; L. Michalska-Bracha, *Józef Białynia-Chołodecki – badacz powstania styczniowego* [w:] *Powstanie styczniowe 1863–1864. Walka i uczestnicy. Represje i wygnanie. Historiografia i tradycja*, red. W. Caban, W. Śliwska, Kielce 2005, s. 309–318; też, *Między pamięcią a historiografią. Lwowskie debaty o powstaniu styczniowym (1864–1939)*, Kielce 2011, s. 189–203; J. Załęczny, *Biografie godne pamięci*, Warszawa 2020, s. 231–246; też, *Józef Białynia-Chołodecki – strażnik pamięci i regionalista lwowski*, „Historia Slavorum Occidentis” 2022, R. 12, nr 3, s. 87–102.

go jubilata⁶). Po przejściu na emeryturę w 1909 r. jego aktywność naukowa i społeczna została jeszcze bardziej zintensyfikowana. W końcu, pozbawiony obowiązków służbowych, mógł poświęcić cały swój czas zajęciom, które zajmowały go bez reszty, a więc pracy literackiej i społecznej.

Zainteresowania Chołoddeckiego związane z eksplorowaniem i popularyzowaniem wiedzy na temat historii Lwowa padły na podatny grunt, gdy 19 października 1906 r. powstało Towarzystwo Miłośników Przeszłości Lwowa (dalej: TMPL), którego od początku funkcjonowania był członkiem⁷.

Powstanie Towarzystwa było bez wątpienia odpowiedzią na rosnące od końca XIX w. zainteresowania przeszłością Lwowa. Systematyczny rozkwit nauki historycznej i czasopiśmiennictwa naukowego w okresie autonomii galicyjskiej, działalność kulturalno-naukowa władz Lwowa w okresie samorządowym, rozkwit inicjatywy muzealnej, II i III Zjazd Historyków Polskich, rozwój literatury krajoznawczej czy rozwój prasy lwowskiej w dobie autonomii – to tylko niektóre z czynników znacząco wpływających na wzrost zainteresowań dziejami Lwowa⁸.

Celem TMPL było: „Poznanie dziejowej przeszłości Lwowa, jego związku i wpływu na przyległe dzielnice; budzenie poszanowania dla pamiątek i zabytków «Starego Lwowa» wśród ogółu mieszkańców; ratowanie od zatury i gromadzenie zabytków przeszłości w zbiorach miejskich”⁹.

Inicjatorami powstania Towarzystwa był dziennikarz i publicysta, wiceprezydent Lwowa dr Tadeusz Rutowski (1852–1918)¹⁰, oraz historyk, archiwista, muzealnik, członek wielu towarzystw naukowych i społecznych dr Aleksander Czołowski (1865–1944)¹¹. Ten pierwszy podczas przemówienia w trakcie zebrania założycielskiego, które odbyło się w sali lwowskiego Ratusza, potrzebę powstania instytucji zrzeszającej osoby interesujące się historią lokalną i troszczące o jej kultywowanie argumentował w sposób następujący:

⁶ Centralny Derżawnyj Istorycznyj Archiw Ukrainy we Lwowie [dalej: CDIAUL], f. 82, op. 1, spr. 17, k. 227.

⁷ *Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa 1906–1918*, Lwów 1918, s. 3.

⁸ L. Michalska-Bracha, *W kręgu miłośników Lwowa – Franciszek Jaworski i Józef Białynia-Chołoddecki* [w:] *Znani i nieznan Międzywojennego Lwowa. Studia i materiały*, t. 3, red. M. Przeniosło, M. Przeniosło, Kielce 2012, s. 12–14.

⁹ Statut „Towarzystwa miłośników przeszłości Lwowa”, Lwów 1907, s. 3–4.

¹⁰ H. Kramarz, *Tadeusz Rutowski. Portret pozytywisty i demokracji galicyjskiego*, Kraków 2001, 156 ss.

¹¹ I. Zima, *Aleksander Czołowski (1865–1944). Luminarz lwowskiej kultury*, Gdynia 2011; E. Laszak, *Działalność naukowa Aleksandra Czołowskiego (1865–1944)*, Łódź 2004; W. Bieńkowski, *Aleksander Czołowski – miłośnik Lwowa i historyk regionalny* [w:] *Celem nauki jest człowiek... Studia z historii społecznej i gospodarczej ofiarowane Helenie Madurowicz-Urbańskiej*, red. P. Franaszek, Kraków 2000, s. 47–54.

Po latach klęsk i upadku powstaje Lwów na nowo. Ale budzi się obawa, że coś się zatraci, czego nie zatraciły wichury, czego nie zniszczyła austriacka gospodarka, to się zatraci pod banalnością stylu, czego nie zniszczył wróg i zła wola, zniszczy nawet dobra wola przy braku umiejętności, że nowoczesne miasto zatraci tę łączność ze swą świetną przeszłością. Niszczą zabytki przeszłości, nie zostało nic z wież i baszt dawnego Lwowa, nic z resztek zamku niższego i wyższego, całe szeregi spuścizn poszły w zaturę, Lwów zatracił poczucie, że jest miastem historycznym, a nie tylko stolicą prowincji austriackiej. Trzeba było dopiero pióra historyka, którego miasto w przeddzień zgromadzenia zamianowało swym obywatelem honorowym, Władysława Łozińskiego, odtworzenia kart przeszłości, aby przypomnieć, że gród ten miał świetną przeszłość, że ma prawo mieć osobną kartę w historii, że był nie tylko handlowym emporium, ale stolicą wielkiej dzielnicy Rz[eczy]p[ospo]l[i]tej, skąd szła daleko cywilizacja, że był arsenałem państwa, bankierem królów Rz[eczy]p[ospo]l[i]tej. Nie wszystko jednak jest znane, a zadanie to spełniać, przeszłość tę w całości odtwarzać, ratować zabytki, ciągle wywożone i niszczone, wywoływać publikacje naukowe i popularne, ma powstające towarzystwo¹².

Drogę wspomnianego Władysława Łozińskiego (1843–1913), autora prac historycznych, powieściopisarza, krytyka oraz znawcy teatru, wieloletniego członka i wiceprezesa Towarzystwa Historycznego, można porównać do tej przebytej przez Józefa Białynia-Chołodeckiego. Obaj nie ukończyli studiów historycznych. Nie posiadali profesjonalnego przygotowania akademickiego umożliwiającego im uprawianie tej dyscypliny. Pomimo to, dzięki wielkiej pasji do poznawania przeszłości i ogromnej pracowitości w zakresie poszukiwań źródełowych, systematycznie podnosili swój warsztat naukowy. Zarówno Łoziński, jak i Chołodecki fascynowali się historią Polski, a przede wszystkim dziejami Galicji oraz Lwowa. Co więcej, brak wykształcenia historycznego mógł mieć pozytywny wpływ na twórczość obu badaczy, bowiem dla każdego z nich np. definicja źródła była dość szeroko rozumiana, inaczej niż przez ówczesnych historyków¹³. Łoziński i Chołodecki nie byli jednak wyjątkami. Był to powszechny trend utrzymujący się jeszcze w okresie międzywojennym. Warto przytoczyć tu choćby postać Bohdana Janusza (1887–1930), konserwatora zabytków i miłośnika przeszłości Lwowa, któremu brak matury nie stanął na drodze, aby nawiązać kontakt z lwowskim środowiskiem intelektualnym oraz stać się cenionym badaczem kultury i archeologii Galicji Wschodniej¹⁴.

¹² *Towarzystwo miłośników przeszłości Lwowa*, „Słowo Polskie” 1906, nr 476, s. 2.

¹³ V. Julkowska, *Obraz przeszłości w pracach historycznych i literackich Władysława Łozińskiego* [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. 3, red. J. Maternicki, L. Zaskilniak, Rzeszów 2005, s. 337–361; J.B. Gałuszka, *Spuścizna Władysława Łozińskiego (1843–1913) w Centralnym Państwowym Historycznym Archiwum Ukrainy we Lwowie*, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory” 2021, nr 12 (14), s. 111–126; R. Majkowska, *Odkrywca i piewca przeszłości Lwowa (Władysław Łoziński w 150-lecie urodzin)* [w:] *Lwów. Miasto – społeczeństwo – kultura*, t. 1, red. H. W. Żaliński, K. Karolczak, Kraków 1995, s. 99–109.

¹⁴ L. Michalska-Bracha, *Bohdan Janusz (1887–1930). Rzecz o polsko-ukraińskim miłośniku przeszłości i zabytków Lwowa* [w:] *Znani i nieznanymi międzywojennego Lwowa. Studia i materiały*, t. 5, red. M. Przeniosło, L. Michalska-Bracha, Kielce 2018, s. 113–125; P. Woś, *Bohdan Janusz*

Pierwszym przewodniczącym TMPL wybrany został historyk, długoletni pracownik Biblioteki Pawlikowskich, swoje badania koncentrujący głównie na dziejach XVII w., Ludwik Kubala (1838–1918)¹⁵. Jego zastępcą był Tadeusz Rutowski, sekretarzem Aleksander Czołowski, a funkcję skarbnika powierzono prawnikowi i działaczowi politycznemu, dr. Antoniemu Lisiewiczowi (1859–1916)¹⁶. Chołoddecki wszedł w skład członków Towarzystwa¹⁷.

W 1907 r. TMPL rozpoczęło wydawanie „Biblioteki Lwowskiej”, gdzie publikowano wyniki badań prezentujące szerokie spektrum tematyczne, jednak wszystkie związane z dziejami Lwowa. Pierwszym redaktorem został historyk i archiwista Franciszek Jaworski (1873–1914)¹⁸. Do 1914 r. ukazały się 23 tomy „Biblioteki Lwowskiej” (cała seria wynosiła 38 tomów) i – jak deklarowano: „Wszystkie pisane przystępnie, bogato ilustrowane, wpłynęły poważnie, zwłaszcza wśród młodzieży szkolnej, na rozbudzenie zainteresowania i przywiązania do przeszłości miasta, jego mieszczaństwa, zabytków, kultury i zasług dziejowych”¹⁹.

Chołoddecki był autorem trzech tomów. Pierwsze dwa wyszły jeszcze przed wybuchem Wielkiej Wojny. W 1911 r. ukazała się praca zatytułowana *Trynitarze*²⁰, a dwa lata później tom poświęcony dziejom jednej z lwowskich nekropoli – cmentarzowi Stryjskiemu²¹. Na uwagę zasługuje to, iż oprócz źródeł archiwalnych i literatury przedmiotu Chołoddecki korzystał także z prekursorskiej, jak na

– *polsko-ukraiński miłośnik historii i pamiętnikarz o początkach Wielkiej Wojny*, „Galicja. Studia i materiały” 2021, nr 7, s. 62–80; N. Bulyk, *The Life and Work of Bohdan Janusz (1887–1930) in the Context of the Intellectual Environment of the Galicia Region* [w:] *Between History and Archaeology. Papers in honour of Jacek Lech*, red. D.H. Werra, M. Woźny, Oxford 2018, s. 402–418.

¹⁵ A. Toczek, *Lwowskie środowisko historyczne i jego wkład w kulturę książki i prasy (1860–1918)*, Kraków 2013, s. 130, 161–162, 173–174; T. Srogosz, *Postacie szwedzkich dowódców w historiografii Ludwika Kubali*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Zeszyty Historyczne” 2017, t. 16, s. 107–119; Z. Romek, *Ludwik Kubala (1838–1918)* [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX w.*, red. J. Maternicki, współpr. L. Zaskilniak, Rzeszów 2007, s. 157–180; O. Ruda, *Ludwik Kubala jako badacz dziejów stosunków polsko-ukraińskich XVII w.* [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. 2, red. J. Maternicki, L. Zaskilniak, Rzeszów 2004, s. 209–217.

¹⁶ J. Zdrada, *Lisiewicz Aleksander* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 17, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, s. 458–459.

¹⁷ *Sprawozdanie Wydziału...*, s. 4; *Miłośnicy przeszłości Lwowa*, „Nowości Ilustrowane” 1906, nr 44, s. 18.

¹⁸ K. Chachaj, „Biblioteka Lwowa” – seria wydawnicza Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa w zbiorach WBP im. H. Łopacińskiego, „Bibliotekarz Lubelski” 2006, nr 49, s. 73–88; E. Letkiewicz, *Franciszek Jaworski (1873–1914) – pierwszy historiograf biżuterii polskiej*, „TECHNE. Seria Nowa” 2021, nr 7, s. 107–118.

¹⁹ *Sprawozdanie Związku Polskich Towarzystw Naukowych we Lwowie*, nr 1, red. W. Hahn, Z. Czerny, Lwów 1920, s. 23–24.

²⁰ J. Białynia-Chołoddecki, *Trynitarze*, Lwów 1911.

²¹ Tenże, *Cmentarz Stryjski we Lwowie*, Lwów 1913.

owe czasy, metody źródła wywołanego w postaci wiadomości pozyskanych od różnych informatorów. W bibliografii sygnalizował to czytelnikom, podając nazwiska osób, od których czerpał informacje. Ostatni tom ukazał się już w okresie międzywojennym. W 1930 r. wyszła praca pt. *Lwów w czasie powstania listopadowego*²². Tym samym można zaliczyć go do najbardziej aktywnych autorów tej serii wydawniczej. Niekwestionowanym liderem był Franciszek Jaworski. Spod jego pióra wyszło aż sześć tomów²³. Łucja Charewiczowa, podobnie jak Chołodecki, była autorką trzech²⁴. Wspomniany Bohdan Janusz oraz Bronisław Pawłowski (1883–1962), historyk wojskowości, współtwórca Centralnego Archiwum Wojskowego i jego pierwszy dyrektor²⁵, byli autorami dwóch²⁶. Pozostali autorzy w „Bibliotece Lwowskiej” opublikowali po jednej monografii²⁷. Ponadto w roku 1932 ukazał się tom z okazji 25-lecia istnienia TMPL oraz 40-lecia pracy naukowej Aleksandra Czołowskiego. Redaktorem był historyk, bibliotekarz i archiwista, współpracownik Czołowskiego i jego następcą na stanowisku dyrektora Archiwum i Muzeum Historycznego Miasta Lwowa, Karol Badecki (1886–1953)²⁸. Współdziałł przy redakcji książki pamiątkowej przypadł Józefowi Białynia-Chołodeckiemu i Łucji Charewiczowej²⁹.

²² Tenże, *Lwów w czasie powstania listopadowego*, Lwów 1930.

²³ F. Jaworski, *Ratusz lwowski*, Lwów 1907; tenże, *Cmentarz Gródecki we Lwowie*, Lwów 1908; tenże, *Nobilitacja miasta Lwowa*, Lwów 1909; tenże, *Lwów za Jagielly. Opowiadania historyczne*, Lwów 1910; tenże, *Uniwersytet Lwowski. Wspomnienie jubileuszowe*, Lwów 1912; tenże, *Królowie polscy we Lwowie*, Lwów 1912.

²⁴ Ł. Charewiczowa, *Kłęski zaraz w dawnym Lwowie*, Lwów 1930; też, *Czarna kamienica i jej mieszkańcy*, Lwów 1935; też, *Historiografia...*

²⁵ J. Willaume, *Bronisław Pawłowski (17 VIII 1883 – 6 I 1962)*, „Kwartalnik Historyczny” 1962, R. 69, z. 2, s. 554–557.

²⁶ B. Pawłowski, *Lwów w 1809 roku*, Lwów 1909; tenże, *Zajęcie Lwowa przez Austryę 1772 r.*, Lwów 1911; B. Janusz, *Z pradziejów ziemi lwowskiej*, Lwów 1913, tenże, „*Mons Pius*” *Ormian lwowskich*, Lwów 1928.

²⁷ Są to następujące prace: M. Bałaban, *Dzielnica żydowska. Jej dzieje i zabytki*, Lwów 1909, W. Abraham, *Początki arcybiskupstwa łacińskiego we Lwowie*, Lwów 1909; A. Krajewski, *Lwowskie przedmieście. Obrazki i szkice z przed pół wieku*, Lwów 1909; A. Czołowski, *Wysoki zamek*, Lwów 1910; W. Łoziński, *Złotnictwo lwowskie. Wydanie drugie przejrane i bardzo znacznie pomnożone*, Lwów 1912; A. Prochaska, *Lwów a szlachta*, Lwów 1919; A. Jędrzejewska, *Książka polska we Lwowie w XVI w.*, Lwów 1928; M. Opalek, *Obrazki z przeszłości Lwowa*, Lwów 1931; K. Sochaniwicz, *Herb miasta Lwowa*, Lwów 1933; Z. Zygmuntowicz, *Józef Pilsudski we Lwowie*, Lwów 1934; T. Mańkowski, *Lwowski cech malarzy w XVI i XVII w.*, Lwów 1936.

²⁸ A. Knot, *Karol Badecki – archiwista i bibliotekarz*, „Pamiętnik Literacki. Czasopismo Kwartalne Poświęcone Historii i Krytyce Literatury Polskiej” 1953, t. 44, nr 3–4, s. 392–404; R. Szust, *Działalność naukowa Karola Badeckiego w świetle danych Centralnego Archiwum Historycznego we Lwowie* [w:] *Lwów. Miasto – społeczeństwo – kultura*, t. 1, red. H. W. Żaliński, K. Karolczak, Kraków 1995, s. 138–148.

²⁹ *Studja lwowskie*, red. K. Badecki, współpr. Ł. Charewiczowa, J. Białynia-Chołodecki, Lwów 1932.

Prężny rozwój Towarzystwa został zahamowany przez wybuch Wielkiej Wojny. Charewiczowa wśród najważniejszych przyczyn tego stanu podaje internowanie w 1915 r. do Kijowa³⁰ najbardziej zaangażowanych i najaktywniejszych jego członków. Oprócz Czołowskiego i Rutowskiego wymienia także Chołoddeckiego³¹.

Okres I wojny światowej był niezwykle trudnym, ale jednym z najważniejszych momentów w życiu Chołoddeckiego. Systematyczna praca nad gromadzeniem informacji z życia codziennego Lwowa pozwoliła mu na zrekonstruowanie wydarzeń z okresu Wielkiej Wojny i wydanie ich później drukiem. Wspomnienia te są niezwykłą kopalnią wiedzy dla badaczy historii tej epoki. W 1919 r. ukazały się *Wspomnienia z lat niedoli i niewoli 1914–1918*³², natomiast w 1930 r. wyszła drukiem praca pt. *Lwów w czasie okupacji rosyjskiej (3 września 1914 – 22 czerwca 1915). Z własnych przeżyć i spostrzeżeń*³³.

Jeszcze przed internowaniem Chołoddecki zaczął pełnić obowiązki skarbnika Towarzystwa, które kontynuował po powrocie z Kijowa³⁴. Funkcję tę przejął po zmarłym w czerwcu 1915 r. Franciszku Kowaliszynie (1850–1915), długoletnim pracowniku Archiwum miasta Lwowa. Towarzystwo straciło więc w niedługim czasie dwóch zasłużonych i zaangażowanych współpracowników – zmarłego w 1914 r. Franciszka Jaworskiego i rok później Franciszka Kowaliszyna³⁵.

Dopiero rok 1918 przyniósł próby odrodzenia idei związanej z TMPL. W marcu tegoż roku postanowiono kontynuować wydawanie „Biblioteki Lwowskiej”. W 1919 r. ukazała się praca historyka dr. Antoniego Prochaski (1852–1930) pt. *Lwów a szlachta*³⁶. Na listopad tego samego roku zaplanowano zorganizowanie Walnego Zgromadzenia członków, jednak wydarzenia związane z walkami polsko-ukraińskimi oraz wojną polsko-bolszewicką uniemożliwiły to zadanie. Redakcja „Biblioteki Lwowskiej” już wtedy miała szereg goto-

³⁰ 22 czerwca 1915 r. wycofujący się ze Lwowa Rosjanie wzięli 37 obywateli tego miasta jako zakładników. Wśród nich znajdowały się osoby znane i cieszące się autorytetem wśród miejscowej ludności. Powodem zatrzymania miała być chęć gwarancji braku rozruchów i zapewnienia spokojnego odwrotu. Nie miało to jednak praktycznego znaczenia już w chwili wycofywania się armii. Była to więc kolejna szykana wymierzona w osoby niechętnie nastawione do rosyjskiej władzy; Z.J. Pająk, *Wojna a społeczeństwo. Galicja w latach 1914–1918*, Kielce 2020, s. 62–75.

³¹ Ł. Charewiczowa, *Towarzystwo Miłośników Przeszłości Lwowa. Z powodu dwudziestopięcioletnia istnienia 1906–1931. Z widokiem starego Lwowa*, Lwów 1932, s. 8.

³² J. Białynia-Chołoddecki, *Wspomnienia z lat niedoli i niewoli 1914–1918*, Lwów 1919.

³³ Tenże, *Lwów w czasie okupacji rosyjskiej (3 września 1914 – 22 czerwca 1915). Z własnych przeżyć i spostrzeżeń*, Lwów 1930.

³⁴ *Sprawozdanie Wydziału...*, s. 8–9.

³⁵ „Słowo Polskie” 1915, nr 274, s. 3.

³⁶ A. Prochaska, dz. cyt.

wych prac, lecz wydanie ich było niemożliwe ze względu na niewystarczające fundusze Towarzystwa³⁷. Zachęcano jednakże członków do przygotowywania prac traktujących o przeszłości Lwowa w formie drobnych broszur, publikowania felietonów w czasopismach lub do opracowywania obszerniejszych tekstów, które jednak musiały poczekać z wydaniem na lepsze czasy³⁸.

Na wezwanie to odpowiedział Józef Białynia-Chołoddecki. Własnym sumptem wydał kilka broszur oraz zamieszczał artykuły we lwowskich czasopismach. Z tego okresu pochodzą następujące prace: *Lwów w listopadzie r. 1918*³⁹, *Epizody z dziejów Małopolski w XIX stuleciu*⁴⁰, *Wielkanoc we Lwowie w r. 1864*⁴¹, *Z przeszłości koszar im. Jabłonowskich we Lwowie*⁴², *Szermierze pióra w procesach politycznych lat 1863/1864*⁴³, *Służba wywiadowcza w carskiej Rosji (Wspomnienie w szóstą rocznicę wkroczenia wojsk rosyjskich do Lwowa)*⁴⁴, *Renegat Kauczyński i proces Lutostańskiego*⁴⁵.

Chołoddecki starał się, aby jego prace dotarły także do jak największego grona odbiorców. W tym celu wysyłał je do różnych instytucji. W spuściźnie historyka, znajdującej się w Centralnym Państwowym Historycznym Archiwum Ukrainy we Lwowie, odnajdujemy cały szereg listów z podziękowaniem za nadesłane książki lub z prośbą o ich wysłanie. Korespondencja ta ukazuje, jak szeroko zakrojoną akcję propagowania prac historycznych prowadził Chołoddecki.

W maju 1919 r. lwowski historyk otrzymał wiadomość od kierownika Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego Stanisława Poniatowskiego (1884–1945), etnologa i bibliotekarza⁴⁶, z podziękowaniem za przesłanie książek Seminarium Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego oraz z prośbą o ofiarowanie prac wydawanych przez TMPL Bibliotece Uniwersyteckiej. Był to kolejny list

³⁷ *Sprawozdanie Związku Polskich Towarzystw Naukowych we Lwowie...*, nr 1, s. 23–24.

³⁸ *Sprawozdanie Związku Polskich Towarzystw Naukowych we Lwowie*, nr 2, red. Z. Czerny, Lwów 1921, s. 31–32.

³⁹ J. Białynia-Chołoddecki, *Lwów w listopadzie r. 1918*, Lwów 1919.

⁴⁰ Tenże, *Epizody z dziejów Małopolski w XIX stuleciu*, Lwów 1920.

⁴¹ Tenże, *Wielkanoc we Lwowie w r. 1864*, „Gazeta Lwowska” 1929, nr 92, s. 6.

⁴² Tenże, *Z przeszłości koszar im. Jabłonowskich we Lwowie*, „Placówka” 1919, nr 27, s. 19–21.

⁴³ Tenże, *Szermierze pióra w procesach politycznych lat 1863/1864*, „Gazeta Lwowska” 1920, nr 17, s. 2–3.

⁴⁴ Tenże, *Służba wywiadowcza w carskiej Rosji (Wspomnienie w szóstą rocznicę wkroczenia wojsk rosyjskich do Lwowa)*, „Gazeta Lwowska” 1920, nr 209–210, s. 4–5.

⁴⁵ Tenże, *Renegat Kauczyński i proces Lutostańskiego*, „Gazeta Lwowska” 1921, nr 20–21, s. 2.

⁴⁶ Z. Olczak, E. Piskurewicz, M. Świeżewski, J. Talbierska, A. Wirkus, *Dyrektorzy BUW w latach 1817–2017* [w:] *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie 1817–2017. Miscellanea*, red. J. Talbierska, Z. Olczak, Warszawa 2017, s. 529–530.

wysłany do Chołodeckiego, bowiem kierownik Biblioteki informował, iż poprzedni, nadany w marcu, najprawdopodobniej do adresata nie dotarł⁴⁷. Poniatowskiemu zależało na pozyskaniu tomów „Biblioteki Lwowskiej” zapewne ze względu na jego zainteresowania historią regionalną, ale również z uwagi na systematyczne uzupełnianie zbiorów uszczuplonych przez działania wojenne i grabieżczą politykę zaborców.

Chołodecki, będąc także darczyńcą dopiero co powstałej w 1917 r. Katedry Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego, dołożył jakże istotną cegiełkę do odbudowujących się struktur nauki polskiej w niepodległej Polsce. Dary stanowiły jeden z trzonów zbiorów Seminarium w pierwszym okresie jego funkcjonowania⁴⁸.

Ponadto na życzliwość Chołodeckiego mogły liczyć inne instytucje naukowe i kulturalne. W gronie tym znalazły się m.in.: Biblioteka Jagiellońska, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, praskie Muzeum Królestwa Czeskiego, Muzeum Brytyjskie czy Muzeum Narodowe Polskie w Rapperswilu⁴⁹.

Kontakty lwowskiego historyka nie ograniczały się tylko do kręgu europejskiego. Dystrybuował polskie piśmiennictwo również na inne kontynenty. Przekazywał swoje, lecz także prace innych autorów, np. Bibliotece Cesarskiej w Tokio. Ubolewał nad tym, że w jej zasobie jest mało polskojęzycznych prac, dlatego zwracał się z apelem, aby inni poszli w jego ślady i przesyłali do stolicy Japonii swoje dzieła. W tym celu załączył nawet instrukcję wyjaśniającą, w jaki sposób należy to zrobić:

Wysyłka druków do Japonii nie pociąga za sobą znaczniejszych kosztów, aniżeli wysyłka do Włoch, Francji, Anglii lub Królestwa Polskiego, opłaty pocztowe bowiem są jednolite. Należy tylko owinać książkę ceratą, zwinąć bez opieczutowania, uwidocznic wyraźnie nazwisko i mieszkanie nadawcy i wysłać jako polecony druk [...] pod opaską. Adres opiewa: „Imperial Library Uyeno-Park Tokyo, Japan”⁵⁰.

Pierwsze lata II Rzeczypospolitej nie przyniosły zdecydowanej próby wznowienia działalności TMPL. Jednakże pewnego rodzaju uzupełnieniem powstałej luki stało się utworzone w listopadzie 1921 r. Zrzeszenie Miłośników Lwowa. Celem nowej instytucji było poznawanie i upowszechnianie wiedzy na temat Lwowa oraz wspieranie kulturalnego rozwoju tego miasta. Czyniono to poprzez organizowanie zebrań z odczytami, wycieczek naukowych, wystaw, szkoleń dla przewodników, działalność wydawniczą, zakładanie oraz wspieranie domów wycieczkowych i oświatowych. Zrzeszenie posiadało własną bi-

⁴⁷ CDIAUL, f. 82, op. 1, spr. 13, k. 38, 41.

⁴⁸ L. Lorentz, *Wspomnienie o prof. Zygmuncie Batowskim i pierwszym Seminarium Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego*, „Biuletyn Historii Sztuki” 1966, nr 1, t. 28, s. 107–113.

⁴⁹ CDIAUL, f. 82, op. 1, spr. 13, k. 39–40; spr. 17, k. 165, 175, 225–226, 229.

⁵⁰ CDIAUL, f. 82, op. 1, spr. 17, k. 52.

bliotekę oraz prowadziło sekcję samokształceniową, której zadaniem było upowszechnianie wiedzy o dziejach Lwowa w społeczeństwie⁵¹.

Marazm w TMPL trwał aż do 1926 r., kiedy to 12 czerwca odbyło się Walne Zgromadzenie, *notabene* pod przewodnictwem Józefa Białynia-Chołoddeckiego, będącego jednym z głównych orędowników reaktywacji Towarzystwa⁵². Zebranie za cel powzięło wznowienie działalności Towarzystwa na podstawie uaktualnionego statutu. Przewodniczącym nowo wybranego zarządu został Aleksander Czołowski, zastępcą historyk, profesor Uniwersytetu Jana Kazimierza i Uniwersytetu Jagiellońskiego, Jan Ptaśnik (1876–1930)⁵³ oraz historyk, pedagog i długoletni radny Lwowa, Michał Lityński (1860–1933)⁵⁴, sprawujący od roku 1921 funkcję prezesa Zrzeszenia Miłośników Lwowa (w 1926 r. Zrzeszenie weszło w skład TMPL). Sekretarzem został Bohdan Janusz, natomiast Chołoddeckiemu przypadło w udziale piastowanie stanowiska skarbnika⁵⁵.

Nowy statut, zatwierdzony w 1927 r., rozszerzał zakres celów stawianych przed Towarzystwem. Odtąd misją członków było:

- a) poznawanie miasta Lwowa i jego dziejowej przeszłości w związku z dziejami ziem polskich,
- b) budzenie poszanowania dla tradycji, pamiątek i zabytków „Starego Lwowa”,
- c) ochrona, konserwowanie i gromadzenie zabytków ruchomych w zbiorach miejskich, tudzież konserwacja nieruchomości,
- d) czuwanie i opieka nad pięknem przyrody i jej zabytkami w mieście i okolicy,
- e) popieranie kulturalnego rozwoju miasta.

Od tego momentu, aż do 1939 r., Towarzystwo prowadziło nieprzerwaną działalność. W marcu 1932 r. zorganizowano obchody 25-lecia działalności

⁵¹ A. Zajceva, *Zrzeszenie Miłośników Lwowa* [w:] *Słownik polskich towarzystw naukowych*, t. 2, cz. 2, red. B. Sordylowa, Warszawa 1994, s. 519.

⁵² L. Michalska-Bracha, *Środowisko intelektualne Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa (1906–1939)*, „Krakowskie Pismo Kresowe” 2021, R. 13, s. 157; J. Pisulińska, *Lwowskie środowisko historyczne w okresie międzywojennym (1918–1939)*, Rzeszów 2012, s. 114–115.

⁵³ F. Bujak, *Życiorys Jana Ptaśnika*, „Kwartalnik Historyczny” 1930, R. 44, t. 1, z. 1, s. X–XLVA; K. Banach, *Jan Ptaśnik* [w:] *Złota Księga Wydziału Historycznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. J. Dybiec, Kraków 2000, s. 214–223; J. Kolbuszewska, *Historia kultury jako samodzielna dziedzina badawcza a lwowskie prace Jana Ptaśnika* [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. 3, red. J. Maternicki, L. Zaskilniak, Rzeszów 2005, s. 430–440; M. Starzyński, *Malarz życia miejskiego – Jan Ptaśnik (1876–1930). U genezy studiów nad patrycjatem krakowskim*, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 2017, t. 23, s. 101–133.

⁵⁴ M. Lityński, *Z dni grozy i walki o wolność 1914–1915*, Lwów 1928, s. 4–5; H. Kramarz, *Samorząd Lwowa w czasie pierwszej wojny światowej i jego rola w życiu miasta*, Kraków 1994, s. 75, 77; Ś. p. Michał Lityński, „Polska Zachodnia” 1933, nr 139, s. 3.

⁵⁵ *Towarzystwo Miłośników Przeszłości Lwowa w latach 1916 do 1930. Sprawozdanie Zarządu*, Lwów 1931, s. 4. W skład zarządu TMPL wszedł także historyk Kazimierz Tyszkowski (1894–1940), który był inicjatorem powołania do życia w 1921 r. Zrzeszenia Miłośników Lwowa; P. Sierzęga, *Kazimierz Tyszkowski (1894–1940). Z dziejów nauki polskiej w międzywojennym Lwowie*, Rzeszów 2011, s. 305.

połączone z jubileuszem czterdziestolecia aktywności zawodowej Aleksandra Czołowskiego. Chołodecki, senior wśród członków Towarzystwa, jako jeden z pierwszych zabrał głos. Na wstępie swego przemówienia przypominał cele oraz to, w jaki sposób są one realizowane. Oprócz prowadzenia badań i publikowania ich wyników podkreślił dużą rolę odczytów i usług przewodnickich w szerzeniu wiedzy na temat dziejów Lwowa. W dalszej części wymienił publikacje, które ukazały się pod auspicjami Towarzystwa. Następnie przeszedł do złożenia życzeń jubilatowi. Zaznaczył, że Czołowski poświęcił swoje życie porządkowaniu zbiorów archiwalnych i bibliotecznych, lwowskiemu muzealnictwu, a także działalności naukowej i publicystycznej. W dowód uznania członkowie Towarzystwa przygotowali dla jubilata Księgę Pamiątkową, w której umieszczono 21 artykułów omawiających różne zagadnienia z historii Lwowa, a którą następnie, jak już wspomniano, wydano w serii wydawniczej Towarzystwa⁵⁶.

Wspomniane zasługi Czołowskiego na rzecz muzealnictwa były rzecz jasna bardzo duże, lecz osób o podobnych inklinacjach w lwowskim środowisku nie brakowało. Grono aktywistów skupionych wokół miłośników przeszłości podejmowało szereg inicjatyw na tym polu. Były to często działania prekursorские, mające na celu ochronę przedmiotów przed zatraceniem, a także zabezpieczenie i przechowanie ich dla przyszłych pokoleń. Nie bez znaczenia były również względy patriotyczne, emocjonalne, naukowe i artystyczne⁵⁷.

W działania te chętnie włączał się oczywiście Chołodecki. Dużym zaangażowaniem wykazał się podczas wystawy pamiątek z 1863 r., która zorganizowana została przy okazji obchodów 50. rocznicy powstania styczniowego. Wszedł wtedy w skład grona członków komitetu wystawy. Funkcję prezesa sprawował Tadeusz Rutowski, wiceprezesem był Tadeusz Rybkowski (1848–1926), malarz i nauczyciel rysunku, autor popularnych prac przedstawiających głównie sceny rodzajowe z życia codziennego wsi i miast⁵⁸, sekretarzem wybrano Franciszka Jaworskiego, a referentem Aleksandra Czołowskiego⁵⁹. Uroczyste otwarcie wystawy odbyło się 28 czerwca 1913 r. Zgromadzono około 10 tys. eksponatów. Wystawa zbierała pochlebne opinie i cieszyła się zainteresowaniem⁶⁰.

Podsumowując, można zauważyć, iż Józef Białynia-Chołodecki był bardzo dumny z miana miłośnika przeszłości Lwowa. Wielokrotnie to podkreślał.

⁵⁶ CDIAUL, f. 82, op. 1, sp. 15, k. 1–3.

⁵⁷ L. Michalska-Bracha, *Między...*, s. 316–324.

⁵⁸ *Wystawa pośmiertna śp. Rybkowskiego Tadeusza. 5. luty – 1. marzec 1933 roku*, Lwów 1933; *Katalog wystawy jubileuszowej dzieł prof. Tadeusza Rybkowskiego od roku 1872 do 1902*, Lwów 1902.

⁵⁹ *Przewodnik po wystawie roku 1863. 1863–1913*, wyd. 2, Lwów 1913, s. 4–5.

⁶⁰ *Uroczyste otwarcie wystawy pamiątek 1863 r.*, „Gazeta Lwowska” 1913, nr 147, s. 3.

Określenie to stało się wręcz jego atrybutem. Na 25-lecie Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa zauważył, że zawsze był „wytrwałym pracownikiem na polu dziejów naszego miasta”⁶¹, a współcześni Chołodeckiemu dostrzegali w nim „Skrzętnego zbieracza rozmaitych drobiazgów i przyczynków historycznych”⁶².

Tematyka prac historycznych Chołodeckiego była niezwykle zróżnicowana, ale koncentrowała się głównie na porozbiorowych dziejach Galicji. Doskonale zatem wpisywała się w szczególnie mocno postulowany w okresie międzywojennym rozwój badań regionalnych⁶³. Wyjątkowe miejsce w dorobku piśmienniczym Chołodeckiego zajmowały zagadnienia związane z osobistymi przeżyciami historyka i jego bliskich. W polskiej historiografii trwały ślad odcisnęły jego prace dotyczące dziewiętnastowiecznych powstań narodowych, okresu I wojny światowej i obrony Lwowa. Istotnym kierunkiem, podejmowanym przez cały okres aktywności literackiej, były również studia biografistyczne⁶⁴ propagujące problematykę niepodległościową.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Centralny Derżawnyj Istorycznyj Archiw Ukrainy we Lwowie, f. 82, op. 1, spr. 13, spr. 15, spr. 17.

Źródła drukowane i wydawnictwa źródłowe

Katalog wystawy jubileuszowej dzieł prof. Tadeusza Rybkowskiego od roku 1872 do 1902, Lwów 1902.

Przewodnik po wystawie roku 1863. 1863–1913, wyd. 2, Lwów 1913.

Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa 1906–1918, Lwów 1918.

Sprawozdanie Związku Polskich Towarzystw Naukowych we Lwowie, nr 1, red. W. Hahn, Z. Czerny, Lwów 1920.

Sprawozdanie Związku Polskich Towarzystw Naukowych we Lwowie, nr 2, red. Z. Czerny, Lwów 1921.

Statut „Towarzystwa miłośników przeszłości Lwowa”, Lwów 1907.

⁶¹ CDIAUL, f. 82, op. 1, spr. 15, s. 1.

⁶² CDIAUL, f. 82, op. 1, spr. 17, s. 58.

⁶³ Zob. A. Szelański, Z. Zborucki, E. Hydzik, M. Tyrowicz, *W sprawie badań nad historią porozbiorową Galicji* [w:] *Pamiętnik Czwartego Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu 6–8 grudnia 1925*, t. 1, Sekcja 3, Lwów 1925, s. 1–6; A. Stępnik, *Między teorią a praktyką. Dylematy regionalistyki historycznej w II Rzeczypospolitej*, „Studia Podlaskie” 2000, t. 10, s. 213–229.

⁶⁴ Ważniejsze prace Chołodeckiego o charakterze biografistycznym: W. Ćwik [J. Białynia-Chołodecki], *Henryk Schmitt. Życiorys spisany na podstawie dokumentów i korespondencji*, Lwów 1888; tenże, *Aleksander Morgenbesser. Życiorys na podstawie zapisków autobiograficznych, dokumentów, listów, notatek i podań rodzinnych*, Czerniowce 1893; J. Białynia-Chołodecki, *Kamilla Poh. Szkic biograficzny*, Lwów 1896; tenże, *Franciszek Smolka*, Lwów 1913.

Szelągowski A., Zborucki Z., Hydzik E., Tyrowicz M., *W sprawie badań nad historią porzobiorową Galicji* [w:] *Pamiętnik Czwartego Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu 6–8 grudnia 1925*, t. 1, Sekcja 3, Lwów 1925, s. 1–6.

Towarzystwo Miłośników Przeszłości Lwowa w latach 1916 do 1930. Sprawozdanie Zarządu, Lwów 1931.

Wystawa pośmiertna śp. Rybkowskiego Tadeusza. 5. luty – 1. marzec 1933 roku, Lwów 1933.

Wspomnienia i pamiętniki

Białynia-Chołoddecki J., *Lwów w czasie okupacji rosyjskiej (3 września 1914 – 22 czerwca 1915). Z własnych przeżyć i spostrzeżeń*, Lwów 1930.

Białynia-Chołoddecki J., *Wspomnienia z lat niedoli i niewoli 1914–1918*, Lwów 1919.

Lorentz L., *Wspomnienie o prof. Zygmuncie Batowskim i pierwszym Seminarium Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego*, „Biuletyn Historii Sztuki” 1966, nr 1, t. 28, s. 107–113.

Prasa

„Gazeta Lwowska” 1913, 1920, 1921, 1929.

„Nowości Ilustrowane” 1906.

„Placówka” 1919.

„Polska Zachodnia” 1933.

„Słowo Polskie” 1906, 1915.

Opracowania

Abraham W., *Początki arcybiskupstwa łacińskiego we Lwowie*, Lwów 1909.

Bałaban M., *Dzielnica żydowska. Jej dzieje i zabytki*, Lwów 1909.

Banach K., *Jan Ptaśnik* [w:] *Złota Księga Wydziału Historycznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. J. Dybiec, Kraków 2000, s. 214–223.

Białynia-Chołoddecki J., *Cmentarz Stryjski we Lwowie*, Lwów 1913.

Białynia-Chołoddecki J., *Epizody z dziejów Małopolski w XIX stuleciu*, Lwów 1920.

Białynia-Chołoddecki J., *Franciszek Smolka*, Lwów 1913.

Białynia-Chołoddecki J., *Kamilla Poh. Szkic biograficzny*, Lwów 1896.

Białynia-Chołoddecki J., *Lwów w czasie powstania listopadowego*, Lwów 1930.

Białynia-Chołoddecki J., *Lwów w listopadzie r. 1918*, Lwów 1919.

Białynia-Chołoddecki J., *Trynitarze*, Lwów 1911.

Bieńkowski W., *Aleksander Czołowski – miłośnik Lwowa i historyk regionalny* [w:] *Celem nauki jest człowiek... Studia z historii społecznej i gospodarczej ofiarowane Helenie Madurowicz-Urbańskiej*, red. P. Franaszek, Kraków 2000, s. 47–54.

Bujak F., *Życiorys Jana Ptaśnika*, „Kwartalnik Historyczny” 1930, R. 44, t. 1, z. 1, s. X–XLVA.

Bulyk N., *The Life and Work of Bohdan Janusz (1887–1930) in the Context of the Intellectual Environment of the Galicia Region* [w:] *Between History and Archaeology. Papers in honour of Jacek Lech*, red. D.H. Werra, M. Woźny, Oxford 2018, s. 402–418.

Chachaj K., „Biblioteka Lwowa” – seria wydawnicza *Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa w zbiorach WBP im. H. Łopacińskiego*, „Bibliotekarz Lubelski” 2006, nr 49, s. 73–88.

Charewiczowa Ł., *Czarna kamienica i jej mieszkańcy*, Lwów 1935.

Charewiczowa Ł., *Historiografia i miłośnictwo Lwowa*, Lwów 1938.

Charewiczowa Ł., *Kłęski zaraz w dawnym Lwowie*, Lwów 1930.

Charewiczowa Ł., *Towarzystwo Miłośników Przeszłości Lwowa. Z powodu dwudziestopięciolecia istnienia 1906–1931. Z widokiem starego Lwowa*, Lwów 1932.

Chlewicka A., *Lwowski gawędziarz* [w:] *Rola książki w integracji ziem polskich w XIX w.*, red. B. Kosmanowa, Bydgoszcz 2000, s. 135–144.

- Czołowski A., *Wysoki zamek*, Lwów 1910.
- Ćwik W. [J. Białynia-Chołoddecki], *Aleksander Morgenbesser. Życiorys na podstawie zapisków autobiograficznych, dokumentów, listów, notatek i podań rodzinnych*, Czerniowce 1893.
- Ćwik W. [J. Białynia-Chołoddecki], *Henryk Schmitt. Życiorys spisany na podstawie dokumentów i korespondencji*, Lwów 1888.
- Gałuszka J.B., *Spuścizna Władysława Łozińskiego (1843–1913) w Centralnym Państwowym Historycznym Archiwum Ukrainy we Lwowie*, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory” 2021, nr 12 (14), s. 111–126.
- Gul O., *Lucja Charewiczowa i jej wkład w naukę historyczną międzywojennego Lwowa* [w:] *Znani i nieznanymi międzywojennego Lwowa. Studia i materiały*, t. 4, red. M. Przeniosło, L. Michalska-Bracha, Kielce 2015, s. 25–34.
- Janusz B., „*Mons Pius*” *Ormian lwowskich*, Lwów 1928.
- Janusz B., *Z pradziejów ziemi lwowskiej*, Lwów 1913.
- Jaworski F., *Cmentarz Gródecki we Lwowie*, Lwów 1908.
- Jaworski F., *Królowie polscy we Lwowie*, Lwów 1912.
- Jaworski F., *Lwów za Jagielly. Opowiadania historyczne*, Lwów 1910.
- Jaworski F., *Nobilitacja miasta Lwowa*, Lwów 1909.
- Jaworski F., *Ratusz lwowski*, Lwów 1907.
- Jaworski F., *Uniwersytet Lwowski. Wspomnienie jubileuszowe*, Lwów 1912.
- Julkowska V., *Obraz przeszłości w pracach historycznych i literackich Władysława Łozińskiego* [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. 3, red. J. Maternicki, L. Zaskilniak, Rzeszów 2005, s. 337–361.
- Jędrzejewska A., *Książka polska we Lwowie w XVI w.*, Lwów 1928.
- Knot A., *Karol Badecki – archiwista i bibliotekarz*, „Pamiętnik Literacki. Czasopismo Kwartalne Poświęcone Historii i Krytyce Literatury Polskiej” 1953, t. 44, nr 3–4, s. 392–404.
- Kolbuszewska J., *Historia kultury jako samodzielna dziedzina badawcza a lwowskie prace Jana Ptasznika* [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. 3, red. J. Maternicki, L. Zaskilniak, Rzeszów 2005, s. 430–440.
- Kozłowski D., *Józef Białynia-Chołoddecki (1852–1934) – współtwórca i organizator lwowskiego Zarządu Archiwalnego*, „Dialog Dwoch Kultur” 2022, R. 17, nr 1, s. 45–59.
- Krajewski A., *Lwowskie przedmieście. Obrazki i szkice z przed pół wieku*, Lwów 1909.
- Kramarz H., *Samorząd Lwowa w czasie pierwszej wojny światowej i jego rola w życiu miasta*, Kraków 1994.
- Kramarz H., *Tadeusz Rutowski. Portret pozytywisty i demokracji galicyjskiego*, Kraków 2001.
- Laszak E., *Działalność naukowa Aleksandra Czołowskiego (1865–1944)*, Łódź 2004.
- Letkiewicz E., *Franciszek Jaworski (1873–1914) – pierwszy historyograf biżuterii polskiej*, „TECHNE. Seria Nowa” 2021, nr 7, s. 107–118.
- Lewicki K., *Chołoddecki Białynia Józef Dominik (1852–1934)* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 3, Kraków 1937, s. 403–404.
- Lityński M., *Z dni grozy i walki o wolność 1914–1915*, Lwów 1928.
- Łoziński W., *Złotnictwo lwowskie. Wydanie drugie przejrzone i bardzo znacznie pomnożone*, Lwów 1912.
- Majkowska R., *Odkrywcą i piewcą przeszłości Lwowa (Władysław Łoziński w 150-lecie urodzin)* [w:] *Lwów. Miasto – społeczeństwo – kultura*, t. 1, red. H.W. Żaliński, K. Karolczak, Kraków 1995, s. 99–109.
- Malczewska-Pawelec D., *Lucja Charewiczowa jako badaczka i propagatorka historii regionalnej i lokalnej*, „Wiek Stare i Nowe” 2015, t. 9, s. 36–51.
- Mańkowski T., *Lwowski cech malarzy w XVI i XVII w.*, Lwów 1936.

- Michalska-Bracha L., *Bohdan Janusz (1887–1030). Rzecz o polsko-ukraińskim miłośniku przeszłości i zabytków Lwowa* [w:] *Znani i nieznani międzywojennego Lwowa. Studia i materiały*, t. 5, red. M. Przeniosło, L. Michalska-Bracha, Kielce 2018, s. 113–125.
- Michalska-Bracha L., *Józef Białynia-Chołodecki – badacz powstania styczniowego* [w:] *Powstanie styczniowe 1863–1864. Walka i uczestnicy. Represje i wygnanie. Historiografia i tradycja*, red. W. Caban, W. Śliwowska, Kielce 2005, s. 309–318.
- Michalska-Bracha L., *Między pamięcią a historiografią. Lwowskie debaty o powstaniu styczniowym (1864–1939)*, Kielce 2011.
- Michalska-Bracha L., *Środowisko intelektualne Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa (1906–1939)*, „Krakowskie Pismo Kresowe” 2021, R. 13, s. 157.
- Michalska-Bracha L., *W kręgu miłośników Lwowa – Franciszek Jaworski i Józef Białynia-Chołodecki* [w:] *Znani i nieznani Międzywojennego Lwowa. Studia i materiały*, t. 3, red. M. Przeniosło, M. Przeniosło, Kielce 2012, s. 12–14.
- Olczak Z., Piskurewicz E., Świeżewski M., Talbierska J., Wirkus A., *Dyrektorzy BUW w latach 1817–2017* [w:] *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie 1817–2017. Miscellanea*, red. J. Talbierska, Z. Olczak, Warszawa 2017, s. 529–530.
- Opalek M., *Obrazki z przeszłości Lwowa*, Lwów 1931.
- Pająk Z.J., *Wojna a społeczeństwo. Galicja w latach 1914–1918*, Kielce 2020.
- Pawłowski B., *Lwów w 1809 roku*, Lwów 1909.
- Pawłowski B., *Zajęcie Lwowa przez Austrię 1772 r.*, Lwów 1911.
- Pisulińska J., *Historycy i historia w lwowskich towarzystwach naukowych okresu międzywojennego* [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. 5, red. J. Maternicki, L. Zaszkiłniak, Rzeszów 2007, s. 366–385.
- Pisulińska J., *Lwowskie środowisko historyczne w okresie międzywojennym (1918–1939)*, Rzeszów 2012.
- Prochaska A., *Lwów a szlachta*, Lwów 1919.
- Romek Z., *Ludwik Kubala (1838–1918)* [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX w.*, red. J. Maternicki, współpr. L. Zaszkiłniak, Rzeszów 2007, s. 157–180.
- Ruda O., *Ludwik Kubala jako badacz dziejów stosunków polsko-ukraińskich XVII w.* [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. 2, red. J. Maternicki, L. Zaszkiłniak, Rzeszów 2004, s. 209–217.
- Sierżęga P., *Józefa Białynia-Chołodeckiego portret własny* [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa*, red. J. Maternicki, t. 1, Rzeszów 2004, s. 205–221.
- Sierżęga P., *Kazimierz Tyszkowski (1894–1940). Z dziejów nauki polskiej w międzywojennym Lwowie*, Rzeszów 2011.
- Sochaniewicz K., *Herb miasta Lwowa*, Lwów 1933.
- Srogosz T., *Postacie szwedzkich dowódców w historiografii Ludwika Kubali*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Zeszyty Historyczne” 2017, t. 16, s. 107–119.
- Starzyński M., *Malarz życia miejskiego – Jan Ptaśnik (1876–1930). U genezy studiów nad patrycjatem krakowskim*, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 2017, t. 23, s. 101–133.
- Studia lwowskie*, red. K. Badecki, współpr. Ł. Charewiczowa, J. Białynia-Chołodecki, Lwów 1932.
- Szust R., *Działalność naukowa Karola Badeckiego w świetle danych Centralnego Archiwum Historycznego we Lwowie* [w:] *Lwów. Miasto – społeczeństwo – kultura*, t. 1, red. H.W. Żaliński, K. Karolczak, Kraków 1995, s. 138–148.
- Toczek A., *Lwowskie środowisko historyczne i jego wkład w kulturę książki i prasy (1860–1918)*, Kraków 2013, s. 130, 161–162, 173–174.
- Toczek A., *Lwów – historycy w działalności towarzystw naukowych miasta (1867–1918)* [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. 5, red. J. Maternicki, L. Zaszkiłniak, Rzeszów 2007, s. 211–239.

- Willaume J., *Bronisław Pawłowski (17 VIII 1883 – 6 I 1962)*, „Kwartalnik Historyczny” 1962, R. 69, z. 2, s. 554–557.
- Woś P., *Bohdan Janusz – polsko-ukraiński miłośnik historii i pamiętnikarz o początkach Wielkiej Wojny*, „Galicja. Studia i materiały” 2021, nr 7, s. 62–80.
- Załączny J., *Biografie godne pamięci*, Warszawa 2020.
- Załączny J., *Józef Białynia-Chołodecki – strażnik pamięci i regionalista lwowski*, „Historia Słavorum Occidentis” 2022, R. 12, nr 3, s. 87–102.
- Zdrada J., *Lisiewicz Aleksander* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 17, Wrocław–Warszawa–Kra-ków–Gdańsk, s. 458–459.
- Zajceva A., *Zrzeszenie Miłośników Lwowa* [w:] *Słownik polskich towarzystw naukowych*, t. 2, cz. 2, red. B. Sordyłowa, Warszawa 1994, s. 519.
- Zima I., *Aleksander Czołowski (1865–1944). Luminarz lwowskiej kultury*, Gdynia 2011.
- Zygmuntowicz Z., *Józef Piłsudski we Lwowie*, Lwów 1934.

Józef Białynia-Chołodecki (1852–1934) – a memoirist and a lover of Lviv's past. An attempt at a portrait

Summary

The article is an attempt to show the contribution of Józef Białynia-Chołodecki to the formation and development of the community of lovers of Lviv's history. There was a highly diverse group of researchers of the history of the city on the Peltew River. Most of them were concentrated around the Society of Lovers of Lviv's Past. Chołodecki was one of the most active members of the Society. He had been a member since its foundation in 1906, and after the years of crisis caused by the First World War, he also played a key role in its reactivation in 1926.

Keywords: Józef Białynia-Chołodecki, Society of Lovers of Lviv's Past, regional history, Lviv history